

eniging die op het einde van de 4e eeuw v.C. te Athene werd opgericht. Richtte in talrijke Griekse steden afdeelingen op voor het recruteren en vormen van nieuwe toneelspelers.

DIONYSIUS, schitterende maankrater op de rand van de Mare Tranquillitatis.

DIONYSIUS, paus (259-268). Op een concilie te Rome (262) veroordeelde hij de het sabellianisme en stelde de gelijkheid in natuur van de drie goddelijke personen vast, tegen het vermeende subordinationisme van zijn naamgenoot hem Dionysius de Grote, die zich in een van hem schrijven eensgezind met de paus verklaarde.

DIONYSIUS de Kartuizer of van Rijkelt (eig. VAN LEEUWEN), Zuidnederlands mystiek theoloog (Rijkelt 1402-Roermond 1471). Hij stamde uit een adellijk geslacht. Na zijn studies te St.-Truiden, Zwolle en Keulen werd hij in 1424 kartuizer te Roermond. Hij schreef ca. 200 werken over theologie, o.a. commentaren op wijsgerige en mystieke boeken van Petrus Lombardus, Boëthius, Thomas van Aquino en Dionysius de Areopagiet, verder preken, brieven en kleinere traktaten. Zijn geestelijke verrukkingen en werken bezorgden hem de bijnaam **DOCTOR EXTATICUS**. In 1451 vergezelde hij kardinaal Nicolaus van Kues op diens kerkelijke visitatieresis in Neder- en Midden-Rijnland. In 1465 stichtte hij een nieuw klooster te s-Hertogenbosch, waar hij rector was van 1466 tot 1469. Zijn gezamenlijke geschriften (*Opera omnia*) werden tussen 1896 en 1935 in 42 delen opnieuw uitgegeven.

DIONYSIUS de Rechtvaardige of Dionysius (Lissabon 1261-Odivelas 1329-1325).

wreedheid. Dionysios een groot staatsman. Hij werd Syracusan mogendheid in de Griekse (biogr.)

Dionysios (OOR VAN), de vorm van een oer van Dionysios (vangevangenen hebben op vanwege de speciale schappen van de gro bij de ingang kon af

DIONYSIOS II de Syracuse (367-344 v.C) ger van Dionysios I ckelijk had hij weinig de politiek. Hij het de over aan zijn oom Di filosoof Platoon — vriend van hem — aan cuse uitnodigde om ideeën te realiseren. D verbannen. Met behu andere Griekse stede echter in enige jaren te nemen. Dionysios v (Z.-Italië), waar hij zie gehaat maakte. Na de (354) maakte hij van bruik om naar Syracu De meeste steden van echter zijn gezag te er zond toen Timoleoon heden op te lossen (34 derhandelde met hem slotte met zijn bezitt terug.

DIONYSIOS bar Sa schop (Melitene begin 1171). Te Melitene wa ken en schreef uitgebr op het O.T., N.T. en ar ken, waardoor het

van het Dorische lange Griekse a. Het veel men van deze lange a gaf aan het Dorische een slepende en een tonige sonoriteit, die bij de andere Grieken en de vreemdelingen een zekere weersin verwekte.

DORISME o. Kenmerkende eigenschap van de Dorische letterkunde. || Bijzonder kenmerk van het Dorisch dialect.

DORKING, stad in Groot-Britannië (Engeland, Surrey), aan de voet van de North Downs; 22680 inw. Het is een bekend toeristencentrum met in de omgeving het kasteel Polesden Lacey (schil-derijenverzameling).

DORLANDUS (Petrus), Latijnse naam voor Pieter Dorlant, ook Pieter van Diest of Petrus Diesthemius, Zuidnederlands kartuizer en schrijver (Walcourt 1454-Zelem 1507). Een *Vita Petri Dorlandi* in 1947 als manuscript ontdekt in de Bibliotheque nationale te Parijs, maakte het mogelijk vele onjuiste gegevens over Dorlandus recht te zetten. Hij werd niet geboren te Diest, maar in Wallonië, misschien uit een Vlaamse familie, kwam in 1472 als student te Leuven en werd op in 1475 kartuizer te Zelem. Hij schreef in de bijna uitsluitend in het Latijn, o.a. (*doc Viola animae* (1499) en een *Chronicon Cartusiense*, dat hem de onjuiste naam Sto Pieter van Diest bezorgde. Hij liet ook ver Vlaamse werken na, o.a. *Historie van ge Sinte Anna* (1501) en andere biografieën. P De grootste twijfel blijft bestaan over v zijn auteurschap van *Den spiegel der salicheit van Elekerlijke*.

DORLODOT (Henry DE), Belgisch priester en geoloog (Marchienne-au-Pont 1855-Leuven 1929). Hij studeerde in Leuven en Rome, en doceerde daarin o.a. theologie en geologie. Hij bestudee o.a. het Paleozoïcum, meer bepaald de hercynische plooi

Soort spronkelijk werd nachts gedragen. Op het einde van zij, rijk versierd enz., het rococo werdween zij uit

DORMINE v. (van scheikundi de zaden en de mine komt vo De juiste ac maar wissel groei bevoor is aanneemt

DORMIT oude litu die door volgd we Icon het the naars fresco op m

DORLODOT (Henry DE), Belgisch priester en geoloog (Marchienne-au-Pont 1855-Leuven 1929). Hij studeerde in Leuven en Rome, en doceerde daarin o.a. theologie en geologie. Hij bestudee o.a. het Paleozoïcum, meer bepaald de hercynische plooi

DE TIJDSPIEGEL

CULTUREEL BLAD VOOR LIMBURG

Tijdschrift, verschijnt trimestrieel.

JAARGANG 37

Prijs: 50 Fr.

AFLEVERING 1 - Januari 1982

Verantwoordelijke uitgever: Ludo Raskin, Opperstraat 60, 3821 Kozen (Nieuwerkerken)

KARTUIZERS: VERGETEN KULTUURWERKERS

LAMBERT SWERTS

Voorpagina, teksten uit de Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie dl. 8, blz. 286 en 426.

De illustraties omtrent Dionysius de Kartuizer werden genomen uit het boek «Dionysii carthusiani in quator evangelistas enarrationes...», uitgegeven te Keulen in 1523 (Provinciaal Archief- en Documentatiecentrum, Hasselt).

Toen in 1084 de katedraalmeester van Reims, de geboren Keulenaar Bruno, thans de heilige Bruno, de Kartuziers stichtte, kon niemand vermoeden welke kapitale rol deze monniken ook bij ons gingen spelen.

De woeste vallei in V-vorm die men «la grande chartreuse» noemde en die nog zo heet, leende zich uitstekend tot de bouw van een eerste klooster, thans het hoofdklooster van de orde. Die nam spoedig uitbreiding buiten Frankrijk hoewel ze de strengste van alle bestaande ordes was en ook gebleven is. De monniken sliepen, studeerden en aten in hun cel; ze kwamen slechts samen om acht uren per dag te bidden.

Vlees, boter, olie bleef hun streng ontzegd; vasten bestond voor hen uit brood en water; het nacht-officie werd traag gebeden en slapen deden de monniken dan nog in hun eigen doodskist! Buiten de feestdagen spraken ze nooit.

Begrijpelijk zijn er nooit ontzagwekkend veel Kartuziers geweest, maar bij de Reformatie telde men in Europa toch een 200-tal huizen.

Tot op vandaag hebben zij nooit de noodzaak aangevoeld om minder streng te gaan leven.

In de 15e en 16e eeuw stonden de Kartuziers achter haast elk uiting van cultuur. Zij hebben zich hardnekkig verzet tegen de scheuring die Hendrik VIII in Engeland doordreef en toen zij er dan verjaagd werden, zakten zij af naar de Nederlanden, waar ze nieuwe kloosters bouwden.

Bij ons hebben Kartuziers bestaan tot in 1793. In Frankrijk werden ze in 1903 verboden en pas in 1940 konden zij er hun plaats van oorsprong, de «grande chartreuse» weer in bezit nemen. In 1960 telde men over heel de wereld nog een 25-tal Kartuziershuizen. Hun algemeen-overste of generaal is de prior van de «grande chartreuse», door zijn eigen klooster en tevens door een algemeen kapittel gekozen. Hij is thans de Fransman pater André Poisson.

Bij ons, waar geen Kartuziers meer bestaan, waren de kloosters van Zelem en Roermond befaamd. Het eerste wegens de prior die Pater Van Doorland heette en die kronijken schreef maar ook de auteur is geweest van het Europees beroemd geworden spel «ELCKERLIJC»(1), dat samen met «Marieken van Nymeghen» een meesterstuk is uit de Middeleeuwen!

Het tweede klooster was befaamd wegens het werk van Denijs van Leuwis, afkomstig van Rijkkel (thans bij Borgloon) en die als «Denijs de Kartuizer» de geschiedenis is ingegaan.

De «encyclopedia Britannica» noemt hem als voorman en beroemd lid van de orde. Hij schreef om en bij de 160 werken die met klinkende loftrumpet werden begroet en geprezen door pauzen en door heiligen! Hij was bovendien zo knap dat de breuk van de Kerk met het Oosten dank zij zijn werk nooit absoluut volledig is geweest.

Of Doorland (1454-1507) onder invloed van Denijs (1402-1471) Kartuizer werd, is van geen belang meer in onze tijd. Geheel Europa is beide monniken schatplichtig geweest en dat es en blijft belangrijk! In hen trof de katolieke Kerk architecten aan wier werk ook nu nog geldt als grondslag van onze hedendaagse beschaving.

Omdat wij veel te weinig bekend zijn met wat vroeger eeuwen ons aan gloriëtitels hebben nagelaten, voelen wij ook maar weinig meer voor de kunstenaars en denkers die deze gloriëtitels waar maakten. Toch hebben deze beide Limburgse monniken de eerbied voor het Vlaamse volk in Europa en zelfs daarbuiten weten op te roepen en tot leven te brengen. Het is een leemte in onze persoonlijke en in onze nationale ontwikkeling als wij ons dit niet meer bewust zijn en er ons niet langer dankbaar voor gevoelen. Wij zijn maar wat wij zijn, dank zij degenen die ons hebben gebracht tot waar wij nu staan: op hun nalatenschap hebben de generaties verder kunnen bouwen. Zij waren het kapitaal, wij zijn de rente en die rente heeft onze moderne tijd in te lossen.

(1) Lambert Swerts was ervan overtuigd dat dit auteurschap onbetwistbaar vaststond. Door vele anderen wordt het echter in twijfel getrokken. Nochtans vermeldt de «Enciclopedia dello Spettacolo»: «Den Spieghel der Salicheit ELCKERLIJC van het einde der 15e eeuw, is waarschijnlijk toegeschreven aan een zekere Petrus Dorlandus van Diest (Diesthenius). Ook het «Lexikon der Welt Literatur» vermeldt ELCKERLIJC als volgt: «middelnederlandse moraliteit van Peter Diesthenius (Pieter Doorlant) 1454-1504 - allegorisch geestelijk spel.»

Zoals verder zal blijken was ook pater Van Mierlo van mening dat het auteurschap van ELCKERLIJC dienden toegeschreven aan Peter Van Doorland.

BONORV OPERV GLORI
OSVS EST FRVCTVS.

D. DIONYSIVS CARTHVSIEN

DENIJS DE KARTUIZER

Onder die naam ging hij de geschiedenis in, maar in feite heette hij Leuwis. Hij is geboren in 1402 te Rijkkel bij Sint-Truiden.

Dat Rijkkel was toen niet veel meer dan een vlek met enkele huizen en met het kasteel of juist de kasteelhoeve van het geslacht «van Leuwis», centrum waar de rest van de bevolking van afhing. In die tijd heerste de gewoonte dat rijkeluis zoontjes begonnen met zich verdienstelijk te maken door het hoeden van vaders schaapskooi, wat in onze tijd is verlegd naar degenen die tot niet veel anders in staat zijn. Overigens zijn de schapen in Vlaanderen sterk in aantal en waarde gedaald, zodat schaapherders dat ook zijn.

Alleszins is de kleine zoon Leuwis in zijn prille jeugd schaapherder geweest. In zijn werk over de «Genesis» heeft hij inderdaad bekend: «Eer ik school liep in mijn jeugd heb ik de kudde van mijn ouders bewaakt en gehoed». En hij voegde daar nog aan toe: «puer valde malus», «ik was een stoute jongen want ik heb vaak met andere schaapherdertjes getwist».

Die bekentenis laat alvast toe ervan af te leiden dat hij niet als heilige geboren werd, zoals men tientallen jaren lang in de hagiografie heeft vooropgesteld waar het om ging om één of andere heilige uit de Middeleeuwen, feit dat op zichzelf even lang heeft volstaan om het lezend publiek afkerig te maken van heiligenlevens.

Rijkkel ligt op 5 kilometer van Sint-Truiden en daar hadden in die tijd de benediktijnen een school. Ze kon, zoals overal bij ons, enkel gevolgd worden door kinderen uit begoede gezinnen en onze snaak Leuwis was er zo centje. Dus liep hij school te Sint-Truiden en daar bleek al gauw dat hij een baasje was met helder en open verstand. Het feit daarbij was dat hij zich daar bewust van was, zodat hij niet vrij te pleiten bleek van ijdeluiterij, snoeverij en kinderachtige trots. Ook dat heeft hij in latere jaren betreurd toen hij schreef dat hij «ver van God leefde als slaaf van de ijdelheid». Dat soort bedenkingen waren wel voortvloeijsels uit zijn gekozen levensstaat maar daarom niet minder rechtzinnig: de dag zou komen dat hij als DENIJS DE KARTUIZER door Rome eerbiedwaardig werd verklaard...

In 1415 stapte de toekomstige eerbiedwaardige op naar Deventer in Nederland om er zijn studies voor te zetten. Hij werd er bevriend met de latere kardinaal van Cusa, Nikolaas Crebs. Hij studeerde flink en met de vorderende jaren kwam hij tot inzicht, ook omtrent zichzelf. Na vijf jaar verblijf in Deventer drong zich zijn levenstaak aan hem op: hoe had hij op deze wereld te leven en wat te doen?

Lang heeft dat soort overweging hem niet geplaagd, daar was hij een te actieve natuur voor. Hij overwoog en dééd dan. En zo trok hij, achttien jaar oud, naar de Kartuizers van Zelem. Hij liep er zijn eerste levensontgoochelig op, want Kartuizers waren geen mannen van gemoedsgesteltenissen, die wilden zékerheid en wilsdaden.

Jawel, hij mocht intreden maar niet zo dadelijk: als hij over twee jaar terug wilde komen, zou het voor mekaar zijn. Actieve natuur, als gezegd, kon de jonge Leuwis zich bij dat besluit niet neerleggen. Hij liep naar Roermond, klopte ook daar bij de Kartuizers aan en... mocht terugkomen na nog drie jaar wachten...

Het was 'n tegenvaller van belang. Maar hij liet zich niet ontmoedigen. Als het dan toch niet anders kon, dan maar van de nood een deugd gemaakt en hij trok naar Keulen, naar de universiteit. Leuven werd pas in 1425 gesticht en toen was de jonge Leuwis... al afgestudeerd want na drie jaar Keulen had hij de titel «doctor» op zak! In theologie!

En met die doctorstitel klopte hij opnieuw aan te Roermond bij de Kartuizers. Ofwel was het hem daàr méér bevallen dan te Zelem, ofwel heeft men hem te Zelem gewoon geweigerd, dat is niet uitgemaakt. Wat of hoe dan ook, hij werd aanvaard en opgenomen. Hij zou er 48 jaar blijven mits enkele afwezigheden van voorlopige aard en van kortere duur.

D. DIONYSIVS CARTHVSIEN
DOCTOR EXTATICVS.

BENEDICTVS
DEVS
IN SECVLA

Inderdaad: priester gewijd, wordt hij naar 's Hertogenbosch gezonden waar de Kartuziers een nieuw klooster hadden gesticht en waar hij als eerste prior de vestiging op dreef moest helpen. Dat «akkefietje» opgeknapt, keerde hij terug naar Roermond, waar hem kort daarna een brief werd gestuurd door zijn vriend kardinaal Nikolaas van Cusa: om hem op te eisen als noodzakelijke hervormer van een aantal mannen- en vrouwenkloosters in Duitsland! De kardinaal zou hem daarbij met alle middelen bijstaan. Ook dat heeft hij met brio opgeknapt. Het zou ons te ver voeren er langer bij stil te staan. Zeggen we enkel dat hij het bewijs toen al moest hebben geleverd van zijn grondige geestelijke scholing, van zijn kloosterlijke vorming en... van zijn wijsheid en vaardigheid in het vestigen van huizen van godsvrucht en heiligheid.

Het leven van Denijs te Roermond is er geen geweest van vegeteren. Een tijdlang is Roermond in bezit geweest van liefst 150 door hem eigenhandig geschreven werken! En als men het lijstje nagaat dat hijzelf opstelde over de schrijvers die hij las, dan staat men toch wel even verstomd. Immers dat lijstje luidt als volgt: «Ik heb vele schrijvers gelezen zoals Thomas van Aquino, Albertus Magnus, Alexander de Halès, Gilles van Rome, Richard Middletourn, Sint Bonaventura, de heiligen Hieronimus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Cyrillus, Basilius, Joannes Chrysostomus, Joannes Damascenus, Beda, Dionisius de Areopagiet, mijn meest geliefde auteur, Boëtius, Hugo van Sint Victor, al de summa's en de kronijken die mij van dienst konden zijn voor burgerlijk en kanoniek recht, al de filosofen als Plato, Aristoteles, Avicenna, Anaxagoras, Averroës en vele anderen».

Een dergelijke lektuur betekent evenzeer geleerdheid als godsvrucht. En de weerslag daarvan was te merken aan de manier van leven van Denijs, maar ook aan wat hij neer zou schrijven als resultaten en dat was niet weinig.

Of het zijn eerste werk was, is ons niet bekend maar alleszins was het eerste boek dat onze gestandbeelde drukker Dirk Martens van Aalst drukte, een werk van Denijs de Kartuizer en wel «Speculum conversionis peccatorum» of «Spiegel voor bekering van zondaars», dat in 1473 verscheen van de hand van «Magister Denijs van Leuwis alias Rijkel».

Die vermelding duidt er al dadelijk op dat Denijs in het Latijn schreef. Dat is inderdaad het geval geweest. Om diverse redenen. Eerstens kon het gewone volk toen lezen noch schrijven, zodat uitgeven van boeken in de volkstaal allesbehalve lonend was. Anderzijds was de tijd van die aard dat al wie even gestudeerd had, het Latijn machtig was, en de latiniserende rage was zover doorgedrongen dat zelfs auteurs hun naam latiniseerden!

Een derde reden was wellicht dat, gezien slechts begoeden konden leren en Latijn kenden, zij ook alleen waren als bevoorrechte kaste die zich de weelde van boekenaankoop kon veroorloven: de boekdrukkunst was fonkelnieuw en viel zeer duur uit. Dat alles belet niet dat tal van waardevol werk niets heeft betekend voor de geestelijke ontwikkeling van ons volk en derhalve niet of hoogstens zijdelings bij kon dragen tot zijn ontvoogding en opgang. Zijdelings omdat de predikanten en de geestelijkheid er wel nut uit haalden en dat dan in de predicatie verwerkten, zodat het schrale nut uiteindelijk tot niet veel anders diende dan tot het verstevigen van de godsdienstzin, niet tot verrijking van geest en hart... In die zin is ook Denijs de Kartuizer het slachtoffer geweest van zijn tijd en bleef hij geweerd uit de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde. In die zin ook, behoort hij als Limburger tot de weinigen die na Van Veldeke de beoefening der Dietse letteren in de eigen provincie in de steek lieten. Kon hij anders? Bekeken van op een breder, ruimer plan dan de vaderlandse grond en het eigen volk, heeft zijn werk echter een alles behalve kleine bijdrage betekend in de ontwikkelingsgang van het Europese denken.

Feller getuigde van hem: «Er is haast geen mystiek schrijver die men met meer genoegen en vrucht leest». Botius schreef over hem: «Sedert de schepping van de wereld kende geen enkele natie in geen enkele eeuw een man als Denijs de Kartuizer». Paus Eugenius IV riep uit na lektuur van zijn werken: «Laetatur mater ecclesia, quae habet filium», «verheug u, Moeder Kerk, om het bezit van een dergelijke zoon».

ZACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SVPER GĒTES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

**D. DIONYSII
CARTHVSIANI, IN QVA**

TVOR EVANGELISTAS ENARRATIONES,
præclaræ admodum, & ab eruditissimis opti-
misq; uiris quàm diutissime desiderata, ac
que nunc ex altera, eaq; diligentissi-
ma ad archetypon recognitione,
sublatis mendis quibus scare-
bant pluribus, quàm dili-
gentissime ex-
culæ.

Colonia: Petrus Quentell suis impen-
sis excudebat, anno M. D. XXXIII,
Mense Septembri.

CONVERTE, NOS DEVS SALVTARIS NR: ET AVERTE IRÅ TVAM A NORIS PSAL 84

Paus Leo XIII schreef bij wijzen van inleiding en aanbeveling van de volledige uitgave van het werk van Denijs de Kartuizer, dat op het eind van vorige eeuw verscheen door de zorgen van zijn orde, een lang en vrij vloeiend gedicht! De volledige uitgave bestond uit 48 zware volumens, quartoformaat, met dubbele kolomdruk! In 1550 was reeds een eerste maal een uitgave van het volledig werk verschenen, maar na meer dan 300 jaar mocht het nog wel eens!

Tijdens het leven van de auteur verscheen werk van hem, niet alleen te Aalst, maar ook te Parijs, Keulen, Venetië, Lyon, Antwerpen en Leuven! En dit wijst op zichzelf reeds naar zijn inbreng inzake internationalisering van de Vlaamse capaciteit! Daar spreken mede de lofuitingen die over het werk van Denijs de Kartuizer werden uitgebracht door een Sint Alfonsus van Ligori doordat deze (meest vertaalde auteur ter wereld!) zeer vaak citaten aanhaalt uit het werk van Denijs Leuwis.

Surius noemde Denijs «een man, zeer beroemd om zijn buitengewone geleerdheid» en Molarus meende «dat zijn geschriften zowel de geest onderrichten als het hart raken». Alvarez de Paz noemde hem een «kostbare parel, voorbeeld der eenzaten». Sint Franciscus van Sales was van mening dat «men de werken van Denijs altijd bij de hand moest hebben omdat hij een kind van de Kerk is waarop zij fier mag zijn». En dan was er de uitspraak van de theologische faculteit van de universiteit van Leuven, die luidde: «vir undecumque doctissimus», «in alles meest geleerd man».

Om nog even de belangrijkheid te onderstrepen van het werk van deze «verdoken en vergeten» Limburger, stippen we aan dat zijn werk, blijkens de jongste en volledige uitgave, bestaat uit 15 volumens commentaar op de H. Schrift, 26 werken van theologische en ascetische aard, uit 4 volumens sermoenen en 3 volumens «dubla et inedita». Dit betekent onder meer dat Denijs de Kartuizer commentaar heeft geleverd op geheel het Oude Testament waarbij de poëzie hem ver van vreemd bleef. Zo bevat o.a. zijn gedicht «De Laudibus super laudabilis Dei» eventjes 12 000 verzen! Zijn twee werken over Onze Lieve Vrouw bleven ongeëvenaard.

Heeft men meer dan 300 jaar moeten wachten op een heruitgave van zijn volledig oeuvre, op afzonderlijke heruitgaven moest dat niet, integendeel: zijn commentaar op het Nieuwe Testament beleefde 17 drukken in 50 jaar, de «Handelingen der Apostelen», de «Brieven der Apostelen» en de «Apocalyps» van Sint Jan werden in 25 jaar 17 maal herdrukt, de «Brieven van Sint Paulus» 20 maal, zijn «Traktaat over de vier uitersten» kende dertig uitgaven! Jan Van Mierlo vatte het aldus samen: «Zijn enorm opus omvat alle gebieden van de toenmalige geestelijk en wetenschappelijke kennis, die hij alle wilde dienstbaar maken aan de vroomheid». En verder voegt hij eraan toe: «Het moet toch wel verbazen dat zelfs van zulk een landgenoot geen werk in het Diets werd overgezet... (zodat) zijn invloed op de literatuur in de volkstaal (cursivering van ons) volslagen onbeduidend (bleef)». (Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden. Deel II. pag. 390).

Sommigen meenden Denijs de Kartuizer te moeten verwijten dat hij een voorstander was van het Gallicanisme. Ze werden door niemand minder dan de heilige Alfons Ligori schitterend weerlegd! Anderen schreven Denijs een te grote simpelheid toe en dat weerlegde de auteur zelf toen hij zei: «Schrijven doet men om begrepen te worden en begrepen wordt men enkel als men klaar en duidelijk is». Duidelijkheid betekende voor hem eenvoud, klaarheid, waarheid.

Deze «doctor extaticus», zoals hij vaak werd genoemd, was en blijft voor Vlaanderen, en vooral voor Limburg, een internationale glorie die voor wat zijn geboortestreek betreft, door niemand wordt geëvenaard, en in gans Vlaanderen slechts door Ruusbroeck als mystisch auteur, als geleerde, als verwoed werker en wellicht ook in vroomheid en ijver.

Hij stierf «in geur van heiligheid», zoals men dat noemt, in zijn klooster van Roermond op 12 maart 1471. Zijn uitvaart was zoals die van alle Kartuizers: ze verliep zoals hijzelf was geweest in bescheidenheid, verdoken zelfs, maar zijn aandenken bleef behouden in het ontzaglijk en ontzagwekkend werk dat hij de wereld naliet. Ook nu nog, meer dan vijfhonderd jaar later!

Zijn werk heeft voor vele eeuwen een licht betekend, indien al niet rechtstreeks voor de Zuid-Nederlandse literatuur, dan toch voor de katholiciteit van gans de Kerk. Voor de wereld is hij een stralenbundel gebleken waarvan de gloed nog naglanst. En alleszins mag Vlaanderen en in de

eerste plaats Limburg er trots op zijn, en dankbaar, een zo scherp en uitzonderlijk verstand onder zijn zonen te hebben geteld. Heeft hij de Middeleeuwen doorstraald, zijn licht is ook thans nog niet volledig uitgedoofd, zij het dan dat in onze «verlichte» tijd een goed deel van zijn levenswerk is achterhaald. Hij blijft een man wiens doorgang op aarde één van de vele redenen is om onze wordende natie fierheid bij te zetten.

De parel aan de kroon van de Kartuziersorde die Denijs Leuwis is geweest moge dan ook in Vlaanderen weer even worden opgepoetst! Hij was een té groot man, en té heilig-levend monnik, een té uitzonderlijk genie-van-zijn-tijd en op zijn terrein, dan dat wij hem zouden verbannen naar de «duistere Middeleeuwen», die uiteindelijk niet zo duister zijn gebleken...
Hoe men die eeuwen ook moge bekijken, Denijs de Kartuizer straalde er licht in uit als een wár Godsgezant en blijft daarom voor Vlaanderen een al te lang verdrongen grootheid.

Dodendans

Houtsnede uit Danse Macabre van Guyot Marchant, Parijs - 1485.

PETER VAN DOORLAND EN ELCKERLIJC

Op 13 november 1979 vergaderde te Antwerpen de «Belgisch-Nederlandse Vereniging» en daar werd toen schitterend het woord gevoerd door de heer Domien De Gruyter, directeur van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg en leraar toneelgeschiedenis aan het conservatorium te Antwerpen. Hij wees op de rijkdom van de Rederijderskamers «die wereldberoemde spelen als ELCKERLIJC en MARIKEN VAN NYMEGHEN brachten» en tot besluit van zijn toespraak bracht spreker een fragment ten gehore uit ELCKERLIJC «dat wel het hoogtepunt was van het Europees toneel in de 15e eeuw».

Dat wordt niet betwist maar... de oorspronkelijke ELCKERLIJC werd niet als toneelstuk geschreven doch als «allegorisch verhaal». Dat het werk zo beroemd werd, zal wel mede te danken zijn geweest aan de vertalingen ervan, die een toneelbewerking hebben uitgelokt. Het is er voor geknipt!

Hoe dat ook weze, ELCKERLIJC is onbetwistbaar een wereldberoemd stuk werk uit Vlaanderen, uit Limburg, en onze tijd, die zoveel werkelijke waarde uit de Middeleeuwen heeft overboord gezet, is ook met dit meesterwerk in het geheel niet meer bekend.

In 1933 verscheen van de hand van de jezuïet Jan Van Mierlo een «Beknopte geschiedenis van de oud- en middelnederlandse letterkunde». Van Mierlo besteedde daarin twee bladzijden aan de auteur ervan, Peter van Doorland. Het eigenaardige is nu dat, toen in 1940 het tweede deel van de uitvoerige «Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden» verscheen, van de hand van dezelfde pater Van Mierlo, hij daarin genoegen nam met een enkele paragraaf gewijd aan Peter van Doorland en hem daaren boven nog indeelde bij de Dietsers die Latijn en Frans schreven! Weliswaar zei hij in zijn eerstgenoemd werk: «Het stuk wordt gewoonlijk toegeschreven aan een Petrus van Diest. Nu leefde er op het einde der XVe eeuw een beroemd godgeleerde Petrus Doorland, vicarius der Kartuziers te Zelem bij Diest. Hij wordt als de dichter beschouwd, hoewel dit toch niet vaststaat. (Uit de lijst van zijn werken kan dit ook niet afgeleid worden. L. Willems vma. 1932)» Tot zo ver dat citaat.

Daartegenover staat wat Jef Droogmans, die zich specialiseerde in geschriften van Limburgers, in zijn «Verzamelde Opstellen», deel I, blz. 96 noteerde: «...mag wel vermeld worden dat alles er op wijst dat de auteur van het meesterwerk uit de wereldliteratuur, de allegorische ELCKERLIJC, wiens prioriteit tegenover EVERYMAN op overtuigende wijze door prof. Dr. J. Van Mierlo werd gehandhaafd, Petrus Doorlant is geweest, die prior van de Kartuziers te Zelem was, waar hij in 1507 overleed». Een voetnoot hierbij verwijst naar het werk van Van Mierlo «De Prioriteit van ELCKERLIJC tegenover Everyman gehandhaafd, Antw. 1948». (1)

Dat blijkt erop te duiden dat Van Mierlo zijn aarzelende houding van 1933 in 1948 heeft herzien.

De vraag dringt zich dan op: wie was ELCKERLIJC en wat is dat meesterwerk?

In 1953 poogde onze fantasie voor de Vlaamse jeugd zijn leven te herscheppen in een verhaal dat voor titel kreeg PETER VAN DOORLAND en dat mooi geïllustreerd de herinnering aan het genie van die naam opnieuw wilde vergulden. (Uitg. P. Vink, Antwerpen, 1953)

De jeugd van toen is nu zowat 25 jaar ouder en of zij er ook maar iets heeft van meegedragen is ons niet bekend. Fantasie is niet het aangewezen middel om de geniale kunst recht te doen... Maar de geschiedenis heeft ons niet erg veel zekerheden nagelaten.

Zoals elders in Vlaanderen hebben ook in Limburg de kloosters en abdijen een zeer voorname rol gespeeld in de beschaving en ontvoogding om niet te gewagen van de kristanisering van ons volk. En dit van in de vroegste tijden. Herinneren we enkel dat te Aldeneik bij Maaseik het «munster» van de heiligen Harlindis en Relindis reeds vóór het jaar 1000 bestond en beschikte over een uitgebreide verzameling handschriften. De naam Munsterbilzen, nabij Bilzen, wijst op zich reeds naar het «munster» dat aldaar vele decennia lang een aanzienlijk cultuurcentrum is geweest. De abdij van Sint-Truiden was dat in niet mindere mate. Tal van handschriften uit die abdij worden thans nog bewaard o.m. te Luik en het Brits Museum te Londen bewaart de «Planctus Carolus», het

Vs. 135: Wilt mijns ontfermen in deser noot!

Titelplaat van een oude druk van Elckerlijc.

allereerst gekende muziekstuk ter wereld afkomstig uit Sint-Truiden. Zeer grote activiteit werd ont-plooid door de Kartuziers, die niet slechts latijnse geschriften overschreven maar ook zelf nieuwe op de markt brachten, evenals trouwens de monniken van de andere oude orden, Augustijnen en Benedictijnen. Een centrum van cultuur was de kartuizersabdij van Zelem, gelegen in de provincie Limburg doch op slechts zeven kilometer van Diest. Al die centra zijn thans uit ons land verdwe-nen. Te Zelem bestaat het dominicaanse monasterium van besloten dominicanessen thans nog, doch of dat een voortvloei-sel is uit het aloude kartuizershuis is wel twijfelachtig.

Van ELCKERLIJC nu weten we met beslistheid dat hij te Zelem prior of vicarius is geweest. Waar hij geboren werd is niet geweten en slechts uit passages van zijn geschriften werd afgeleid dat hij geboren werd in 1454. Hij overleed in zijn abdij te Zelem in 1507. Net als zijn monniken heeft hij onbetwistbaar ontzaglijke arbeid geleverd inzake schrifturen. Van Mierlo zegt dat hij «58 of 63 werken naliet», en de prior van de «Grande Chartreuse» schreef ons dat hij nog steeds hun voor-naamste kronijkschrijver is. Zijn werk handelt voornamelijk over grote mannen van zijn orde, behandelt vrome legenden en heiligenlevens, w.o. die van de heiligen Anna en Catharina van Alexandrië, die beide ook in het Diets verschenen. Hij schreef vooral zegt nog Van Mierlo, «niet zelden in de vorm van samenspraken of spiegels. Hij was in zijn tijd een zeer beroemd man, die ook om zijn humanistische neigingen bij de humanisten hoog in aanzien stond». (De Middelneder-landse Letterkunde, deel III, 1940, blz. 394).

Die magere gegevens zijn zowat alles wat van de man met beslistheid bekend is. Dat mag ons niet verbazen: de kloosterlijke nederigheid hield vóór dat geschriften niet mochten voorzien zijn van auteursnamen; als men ze toch goeddeels heeft achterhaald voor tal van auteurs, is dat te danken aan de grondige studiën die daaromtrent werden ondernomen. Denken we anderzijds in dit ver-band aan de ontelbare rederijkers, van wie tal van liederen wél tot ons zijn gekomen en tal van namen niet!

Boven heeft men gelezen dat ELCKERLIJC veelal schreef «in de vorm van Spiegels». Wat bete-kent dat? In de vijftiende eeuw bestonden de meeste geschriften uit vrome handelingen, stichtelijke lering, godsdienstige, zedenkundige en opvoedkundige werken, die nog in de eerste tijd na de uit-vinding van de boekdrukkunst bleven voortleven. Die werken werden zeer vaak met de titel «spie-gel» in de wereld gezonden. Zo bestaan bv. «Spiegel der menselijke behoudnisse», «Spiegel des eeuwigen levens», «Spiegel des kersten gelove», «Spiegel der volkomenheid», «Spiegel der zusteren», «Spiegel der maagden», «Spiegel der zieken», en in het latijn bv. de «Speculum imperfectio-nis» (spiegel der onvolmaaktheden) enz.

De juiste en volledige titel van wat een meesterwerk in de wereldletterkunde zou worden, is op zijn beurt «Den Speyghel der salichheit van Elckerlijc»! Zoals boven gezegd draagt het werk geen auteursnaam en de twijfel die lang heeft bestaan of ja dan neen Peter Van Doorland er de auteur van was, heeft iets enigs voor gevolg gehad namelijk dat dit meesterwerk de geschiedenis is inge-gaan onder de naam die in de titel lag! Als dan naderhand zo goed als zeker werd vastgesteld dat van Doorland de auteur was, blééf de auteur bekend staan als ELCKERLIJC. Dát alleen reeds is een biezondere eretitel voor Vlaanderen! In de kunstgeschiedenis van de wereld zijn twee uitzon-derlijke artiesten hoofdzakelijk bekend gebleven met hun voornaam: de Italiaan DANTE, die Ali-ghieri heette en de Italiaan MICHELANGELO, die Buonarotti heette! Vlaanderen komt bij die «eigenaardigheid» met ELCKERLIJC die van Doorland heette! Is het niet «een beetje» hoogst-betreurenswaardig dat de wereld wél de geschiedenis van ELCKERLIJC kent en Vlaanderen niet? De angelsaksische wereld kent Elckerlijc als Everyman, de Duits sprekende wereld kent hem als Jedermann, de Nederlands sprekende wereld kent hem ... niet, hoewel, zoals wij aanvankelijk noteerden, «Elckerlijc een hoogtepunt was»! De POLITIEKE geschiedenis van Vlaanderen heeft de Vlamingen die nationale deugd van ieder volk ontstolen, die de nationale fierheid is... Wij zijn niet meer trots op wat wij als volk de wereld aan rijkdom hebben bijgebracht. Die bedenking slaat overigens op méér schatten dan op ELCKERLIJC, waarover uit te wijden hier niet de plaats noch de gelegenheid is.

Als het dan toch gaat om een «meesterwerk van de wereldliteratuur», wát is het dan? Op de vraag moge éérs geantwoord worden wat reeds pater Van Mierlo vaststelde. In het raam van de middel-

nederlandse godsvrucht in de geschriften, valt ELCKERLIJIC ten zeerste op door de afwezigheid van moralisatie in de details. «Dit zijn», zegt Van Mierlo, «geen abstracties meer». En verder noteert hij: «het is één der kostbaarste juwelen uit onze kunstschat der Middeleeuwen». Het baadt in de katolieke levensvisie, is dus in eerste instantie katholiek werk en wel hoofdzakelijk omdat het allegorisch doch duidelijk het verschil omschrijft van wat waardevol en waardeloos is, zodat het de Navolging Christi uitlegt, waar die gewaagt van «ijdelheid der ijdelheden». Dit is meteen gezegd dat de ELCKERLIJIC een tendenz-stuk is, een geëngageerd werk dat ernaar streeft de lezer bij te brengen dat hij in dit leven staat als een voorbijgaand verschijnsel en van niets wat dit leven inhoudt of meebrengt iets te verwachten heeft, tenzij dan «de kennis», enige gezelschap die de mens bijblijft.

In zekere zin is de aanhef gelijklopend met Vondels «uitdrijving uit het Aards Paradijs»! God is verbolgen om de verdorvenheid van de mens en roept de Dood om hem uit te zenden naar...elken-deen...naar...elkerlijk... Te midden van zijn levensweg ontmoet elkendeen de Dood, die van elkendeen - de mens - rekenschap vraagt, iets waaraan de mens nooit denkt in zijn verdorvenheid en ijdelheid. Hij wil de Dood omkopen maar dat lukt hem niet, alles wat hij bereikt bestaat in 'n paar uurtjes uitstel, die hem kunnen toelaten hulp erbij te halen, een raadsman, een begeleider, een uitkomst. Elckerlijc gaat dus op weg en klopt eerst aan bij Gezelschap, bij verwanten, die hem stuk voor stuk bedanken. Hij gaat te rade bij het Goede dat hij verricht heeft maar het Goede verwijt hem niet tijdig de vruchten te hebben geplukt. Dan maar naar Deugd, hoewel hij die altijd schromelijk heeft laten links liggen. Deugd is ziek en ligt te bed en kan niets anders doen dan Elckerlijc verwijzen naar haar zus Kennis. En bij Kennis begint Elckerlijc te beseffen dat hij te boeten heeft, waar Kennis op toekijkt. Omdat hij het eerlijk doet, wordt Deugd weer gezond en kleedt Elckerlijc in de kledij van Berouw, wat hem uiteindelijk zal voeren naar «de» grote hulpmiddelen, de sacramenten. Elckerlijc wordt daar mede toe aangespoord door de Zinnen. Daarna bevindt hij zich reisvaardig, gereed om Dood te vergezellen. Toch moet hij ook dan nog ervaren dat zijn vrienden Schoonheid, Kracht en Vroedheid en zelfs de Zinnen hem afvallen. Alleen komt hij te staan voor God met het enkel genoegen dat Kennis hem tot voor Gods Troon heeft vergezeld.

Dit is de inhoud en betekenis van het verhaal, waar de allegorie en de strekking onverholven op liggen, maar dan wel zó aangebracht dat ze geen moment vervelen noch moraliserend zijn: ze zijn natuurlijke personages die niet hoeven te preken om het waarachtige van de kristelijke levensvisie te belichten. «Klaar, direct, maar in volheid en ontzaglijkheid, zonder ernstige stemming en heilige wijding ergens te breken», zegt nogmaals Van Mierlo. Die het dan heeft over de Engelse vertaling die in 1529 verscheen maar reeds eerder in Engeland bekend zou zijn geweest. Onze ELCKERLIJIC is echter, volgens Jozef Droogmans, reeds verschenen in 1498.

Het kan een overbodige bedenking zijn, maar wie die inhoud even overloopt, komt dadelijk mét ons tot het besluit dat dit Middeleeuws werk ook nu nog volop de mens kan leren tot bezinning komen. Vergeleken met de wel erg devote Middeleeuwer, wellicht in onze tijd met effectiever resultaat dan toen...

Hoe dan ook, dàarin ligt alleszins één factor die de grootheid van de ELCKERLIJIC ondubbelzinnig aanduidt: wat ons uit de Middeleeuwen is gebleven, kan niet als zeer praktisch worden aangevend in onze tijd, voor het zwaar overwegend deel uit de Middeleeuwen althans niet. De ELCKERLIJIC kan dat wél. Precies omdat het werk zo meesterlijk en kunstvol tot stand is gekomen.

En bedenken wij erbij: er is maar één ELCKERLIJIC...

Vlaanderen staat voor de revalidatie van één van zijn grootste, mooiste en sterkste prestaties uit de schriftuurlijke wereld. Het staat voor de erkenning van een geniaal man, die Peter van Doorland is geweest en die eeuwen-lang in de vergetelheid bleef. Vlaanderen heeft aan hem en aan zijn werk een plicht van dankbaarheid na te komen, die het tevens zal helpen om zich zijn nationale fierheid, die gerechtigd is, weer eigen te maken.

In 1930 schreef prof. Dr. Theo De Ronde: «*Het enige stuk* dat, alhoewel gans in allegorie-vorm, de schoonheid geen geweld aandoet is ELCKERLIJIC van Peter Dorland (1454-1507). Zijn kunst is

doorgaans sterker geweest dan zijn bedoeling. En wat een eenvoud en soberheid in de samenstelling die zo scherp contrasteert met de pompeuse overdaad en de losse compositie in het werk van tijdgenoten».

Is het niet voldoende om de woord- en levenskunstenaar die Peter van Doorland was, op enigerlei wijze doch blijvend te gedenken?...

(1) In verband hiermede vonden wij het bij Van Mierlo (*Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*) aldus verwoord:

«Ik meen nu wel», zegt van Mierlo, «dat Petrus Dorlandus inderdaad de dichter van ELCKERLIJC is. Ik ben tot die overtuiging gekomen door een dieper, bewuster inzicht in het spel. Is dit van een priester, een theoloog, een humanist, dan volgt Petrus Dorlandus als dichter vanzelf. Peter Dorlant was geboortig van Diest; hij kon omstreeks dertig à veertig jaar oud zijn, toen ons spel werd geschreven. Hij was in zijn tijd een beroemd ascetisch auteur, die zelfs in vele zijner verhandelingen nauwe geestverwantschap met Elckerlijc vertoont en motieven aanraakt, waarop ook het spel is gebouwd; hij was in 't bijzonder goed bekend in humanistische kringen; zodat men hem daar dadelijk als Petrus Diesthemius zal hebben herkend. En dat hij ook in het Diets heeft geschreven wordt duidelijk van hem vermeld, al deelt men alleen zijn Latijnse werken mee. Wij behoeven dus niet eens getuigenis, dat een door Prof. Roersch bekend gemaakte Elogium van hem geeft:

«Dramata qui facili valuit conscribere vena,
Calluit et pulchram cum Cicerone prosam», -

hij schreef vloeiend dramata en was het mooie Ciceroniaanse proza machtig.

Dit getuigenis zou het pleit beslissen, indien Willems niet had doen gelden, dat drama misschien niet meer dan dialoog bedoelt; welke betekenis, hoe onwaarschijnlijk ook, toch moeilijk blijft.

Maar ook zonder dit getuigenis hebben wij geen ernstige reden meer, dunkt ons, om aan het auteurschap van Pieter Doorlant te twijfelen.

Mogen wij dit meesterstuk aller moraliteiten ook als oorspronkelijk werk voor onze literatuur opessen? Men heeft er aan getwijfeld omdat hetzelfde spel in het Engels voorkomt: *Everyman*, waarvan de oudste druk bekend is uit 1529, bij John Skot, dat echter reeds veel vroeger zou hebben bestaan (1498 bij ons, zegt Jozef Droogmans - zie hoger)

Met deze twijfel zou het nu toch mogen uit zijn: het Engels is klaarblijkelijk genoeg een vertaling, zelfs een slechte, van het Diets.

Terwijl ons gedicht nergens ook maar één spoor van overzetting vertoont, zo natuurlijk zijn taal en versbouw, heeft het Engels meermaals wat vage algemeenheden voor de concrete en uit de schilderachtige volkstaal puttende, aan spreekwoordelijke gezegden rijke uitdrukking van Elckerlijc. Er werd toen trouwens meer uit het Diets in het Engels vertaald, bv. *Mariken van Nieumeghen*, zekere voorbeelden van het omgekeerde zijn er niet. Een passage als. Ev. 394-398, en Elck 360-363 zou al duidelijk zekerheid moeten geven.

Het Goet spreekt:

«I lye here corners, trussed and pyled so hye,
And in chestes I am locked full fast;
Also sacked in bagges; you mayste se with thine eye,
I cannot sterc, in packes low I lye.
What wolde ye have? lightly me saye.»

te vergelijken met:

«Ick legghe hier in muten
Versockelt, vermost, als ghi mi siet;
Vertast, vervult, ic en can mi niet
Verporren, also ic ben tsamen gesmoert;
Wat wildi mi hebben?»

De enige theologische juiste gedachte waarop het hier aankomt - en dit verraadt nogmaals de priester - dat namelijk niet zozeer de hoeveelheid, dan wel het slecht gebruik van het aardse goed een

beletsel is ter zaligheid, waarop dan ook het Diets de nadruk legt: versockelt, vermost (beschim-meld) vervult (vervuild); alle uitdrukkingen die op het ongebruikt-laten der rijkdommen wijzen, heeft het Engels niet begrepen, dat dan ook alleen de hoeveelheid doet uitkomen en er alles bij haalt waarin men zijn rijkdommen kan opstapelen: pyled up, chestes, bagges, packes. Daaraan herkent men toch onmiddellijk de navolger en vertaler. En zo zijn er talrijke plaatsen. Elckerlijc is dan ook wel oorspronkelijk Diets.

Ook Engelse geleerden beginnen dit in te zien. Het is een der kostbaarste juwelen uit onze kunst-schat der Middeleeuwen».

Tot daar prof. Van Mierlo. (Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden, blz. 245-246).

DE DODENDANS

Een keuze uit éénenveertig houtsneden van Hans Holbein, de jonge (1497-1543).

Der Bapst.

Der Edelman

Daß Altmeyb.

Daß Jungkint.

Der Ritter.

Der Artzet.

DE TIJDSPIEGEL.

De bijdragen verschijnen onder verantwoordelijkheid van de auteurs.

Sekretariaat en redactie: Ludo RASKIN, Opperstraat 60, 3821 Cozen (Nieuwerkerken).

Abonnementsprijs (4 afleveringen): 200 fr te storten op P.R. 000-0112019-81 van De Tijdspegel, Hasselt.

Drukkerij E. en L. Leën - Hasselt.